

Christelijke feesten: verankerd in de bijbelse traditie

Alleluja....

Dit Halleluja klinkt in de nacht van Pasen nadat langs de grote verhalen van de TeNaCh we in de rooms-katholieke liturgie van de Paaswake aangekomen zijn bij het openbaringsmoment in Jezus de Christus. Het klinkt op drie verschillende toonhoogten, na elkaar. Een jubelzang om het echt Pasen te laten zijn. Halleluia: God lof, een hebreeuwse uitroep die zo bewaard is gebleven in de christelijke boodschap.

Het is een forse opening voor dit verhaal over de christelijke feesten en hun verankering in de bijbelse traditie. Ik kies voor deze forse opening omdat ik me irriteer aan een wat oppervlakkig, modieus gepraat over wat jodendom en christendom gemeen hebben met elkaar. Ik denk dat wij christenen veel van het jodendom hebben ontvangen, ook veel hebben laten liggen. In de smeltkroes van ervaringen en belevingen in de eerste eeuw van onze jaartelling – met als scharniermoment de val en de verwoesting van de tempel van Jeruzalem - heeft zowel het (rabbijnse) jodendom als de jonge christelijke beweging hun eigen gezicht gekregen. In de meest recente studies blijkt duidelijk hoe ook het jodendom in de eerste eeuw nog geen uitgekristalliseerd gezicht had. Ook hier is groei geweest met een eigen, specifieke ontwikkeling. Voor de jonge christelijke beweging is dit niet meer dan evident. Er moest nog een vorm gevonden worden en dat is langzaam gebeurd. Het heeft enkele eeuwen geduurd voordat het liturgisch jaar van de christenen zijn grote contouren heeft gekregen. En nog steeds zit er beweging in, zoals we veertig jaar geleden heel intens binnen de rooms-katholieke traditie hebben meegemaakt rond het concilie Vaticanum II.

De koppeling van het christelijk liturgisch jaar aan de wortels vanuit het jodendom is pas in de vorige eeuw duidelijk naar voren gebracht. (Ik spreek nu niet over ontmoetingen die ook al in de Middeleeuwen en zelfs ver daarvoor zijn geweest. Ik houd het wat overzichtelijk.) Ik wil u niet een persoonlijke ervaring onthouden. Niet alleen omdat dit mijzelf heeft gevormd maar omdat ik – zo zie ik het tenminste – een analoge ervaring heb gehad als de jonge christenen in de eerste eeuwen.

In mijn zoeken naar de joodse wortels van de christelijke eredienst ben ik geraakt door een ontmoeting met een joodse professor van de Hebrew University in Jeruzalem (Stefan Mosès). Wij ontmoetten elkaar voor een wat langere samenwerking in zijn flat in Jeruzalem. Een van de eerste vragen die hij mij stelde was: ‘Hoe zie jij God?’ Ik kan me nog goed herinneren dat ik me in een flits bewust was van de lading die deze vraag in deze ontmoeting had. ‘Modernistisch’ een mix maken van jodendom en christendom in de trant van ‘het gaat allemaal om dezelfde God’, wat interessant spreken over de joods-christelijke traditie: neen, dat was op dat moment not-done. Met een beroep op Jezus als ‘sleutel’, als ‘poort’, als ‘weg’, als ‘gelaat’ (wat zijn de bijbelse beelden toch rijk van inhoud!) vertelde ik mijn joodse gesprekspartner van mijn ontmoeten met de God der vaders, met de Enige, de Eeuwige, de Naam. Hij luisterde. Hij begreep mijn keuze op dat voor mij zo cruciale ogenblik en beled toen zijn ontmoeten met de Ene als een overtuiging van ‘l’existence de la non-existence d’un Dieu personnel’ (het bestaan van het niet bestaan van een persoonlijke God). Het was toen even stil en toen konden wij verdergaan. Mijn joodse gesprekspartner bestudeerde op dat moment rabbi Chaiem de Volozyne, een joodse mysticus, vandaar deze wat mystieke verwoording zijn zijn ontmoeten met God.

Deze ontmoeting heeft de verdere ontwikkeling van mijn denken sterk bepaald. In de studie van de ontwikkeling van de christelijke liturgie vanuit de wortels van het jodendom, gaat het natuurlijk om veel wetenschappelijk vorschwerk. Maar het gaat ook om een innerlijk begrijpen

van hoe het toch komt dat er een prachtige liturgie via bijbelse lijnen is gegroeid en duidelijk geen kopie is van de joodse liturgie terwijl er wel veel herinneringen aan een gemeenschappelijke basis te ontdekken vallen.

Toen kwam een ontmoeting in dat zelfde Jeruzalem met een pater van de Congregatie Les Pères de Sion, Pierre Lenhardt. Ik weet niet meer hoe het kwam maar hij oriënteerde mij naar het Emmaüsverhaal in Lucas 24. Er is in dat verhaal (dat ik niet lees een proces-verbaal = een minutieus verslag) sprake van een reis van twee gedesillusioneerde leerlingen van Jezus. Maar ik lees het verhaal van Emmaüsgangers ook als een weerslag van de jonge christengemeenschap die zich een eigen gezicht zoekt. Ik lees in vers 27: ‘Daarna verklaarde hij (Jezus) hun wat er in al de Schriften over hem geschreven stond, en hij begon bij Mozes en de Profeten.’ De drieslag Mozes, Profeten, Geschriften trof mij, de drie onderdelen van de TeNaCh. De drie onderdelen ook van de joodse synagogale liturgie: een lezing uit de Tora (Mozes), uit de Profeten (de haftara) en een Psalm (uit de geschriften). Trouwens even verder – na het verhaal van de Emmaüsgangers – staat er opnieuw in Lucas 24: ‘Hij (Jezus) zei tegen hen: “Toen ik nog bij jullie was, heb ik tegen jullie gezegd dat alles wat in de Wet van Mozes, bij de Profeten en in de Psalmen over mij geschreven staat in vervulling moest gaan” (24,44). Ook hier die drieslag, ook hier drie onderdelen uit de synagogale liturgie. Ik begon me een beeld te vormen van die jonge christengemeenschappen. Ze waren trouw aan de eredienst, zo lezen we in de Handelingen van de apostelen, het tweede boek van Lucas. Die eredienst was gewoon de joodse liturgie. Pas na verloop van tijd ontwikkelden zich de eigen christelijke gebedsmomenten. Maar er was nog een andere behoefte: woorden vinden voor die cruciale ervaring die zij met Jezus hadden gehad en eigenlijk nog steeds hadden. Want ze ervoeren dat bij hem het verrijzen uit de doden geen gebeuren was dat nog eens in de latere tijd zou moeten geschieden. Deze overtuiging was in die tijd gemeengoed onder andere onder de Farizeeën. Neen, de jonge christengemeenschap ervoer dat dit eintijdelijke gebeuren bij Jezus reeds nu aangebroken was. Voor dit nieuwe feit zochten ze woorden. Een Nieuwe Testament was er nog niet. Er moest een christelijk Verhaal geschapen worden waaromheen ook een eigen christelijke liturgie zou ontstaan.

Zo krijgen we de verhalen die later als Nieuwe Testament door de tijd gaan. Het zijn verhalen over Jezus maar die zonder de verhalen uit de Tenach, het Eerste Verbond, niet goed te begrijpen zijn. Het zijn verhalen waarachter de grote figuren uit het Eerste Verbond duidelijk te beluisteren vallen: Abraham, Mozes, Hannah, Samuël, David, Salomo... Steeds verhalen waarin de jonge kerk zegt: we hebben hier iemand als Jakob die in een droom engelen van God zag opstijgen en neerdalen op een ladder, maar die nu zelf de ladder is geworden tussen de aarde en de hemel. We hebben hier iemand die zowel zoon van Jozef is (Jozef de dromer, de visionair, de hoeder van zijn broeders) maar die ook zoon van David is, de Koning. Zou dan die Jezus, de Messias, de Christus kunnen zijn? Nogmaals ik ben christen en ik lees de verhalen vanuit de christelijke invalshoek, terwijl ik schatplichtig ben aan de openbaring aan de joodse Vaders.

De christelijke feesten zijn ontstaan vanuit een christelijke beleving van de joodse liturgie. De jonge kerk heeft deze joodse liturgie doorgetrokken én veranderd vanuit hun gegrepen zijn door die openbaring in Jezus de Christus. En het eerste christelijke feest is... de zondag. Studies over de liturgie in de eerste eeuw van onze jaartelling laten zien hoe de jonge kerk eerst de sabbat vierde en dan – zodra de sabbat geëindigd was en ‘haar geur gaat afgeven’ – het gebaar van breken en delen, een viering van de eucharistie, er aan koppelde. We hebben het dan over onze zaterdagavond. Ook de zondag werd gevierd met een synaxis, een andere naam voor onze eucharistie, ons Avondmaal. De zondag was als het ware een klein Pasen, want op de achtste dag werd gesitueerd dat men ervoer dat Jezus niet bij de doden verkeerde,

maar de Levende was (en is). Een belangrijk moment is geweest toen de band met de Joodse gemeenschap en haar liturgie een dunne draad werd. De eucharistie krijgt meer de centrale plaats op de eerste dag van de week doordat het (min of meer) de enige viering wordt. En dat is tot op de dag van vandaag. Met wat schommelingen in de loop der eeuwen is, zeker met Vaticanum II, de zondag als dag des Heren bewaard gebleven. En dat moet het blijven (in weerwil van alle koopzondagen en de sport die al op de zondagmorgen begint). Het hele liturgische jaar, met de vele facetten die het kent, moet niet de viering van de zondag als wekelijks Pasen ontcrachten.

Ik heb al verteld – naar aanleiding van het Emmaüsverhaal – hoe de jonge christengemeenschap het joodse Pasen is blijven vieren. Maar ieder Pasen – met de vraag ‘Waarom is deze avond zo anders dan andere avonden?’, met het verhaal van de Uittocht steeds opnieuw geactualiseerd (want zijn wijzelf niet degenen die uit Egypte – het slavenhuis – getrokken zijn?) kan niet losgemaakt worden van wat er met hun rabbi, meester en vriend Jezus van Nazaret gebeurd is rond het jaar 33 van onze jaartelling. Pasen heeft voor die eerste christenen een andere inhoud gekregen, terwijl het Pasen blijft: uittocht uit de verdrukking, sprong naar gene Zijde, doortocht door de wateren van verdrinking én nieuw leven. Verhalen doen de ronde over Jezus, vandaag noemen we dit de passieverhalen. Het zijn geen exacte, historische (historie volgens onze hedendaagse begrippen) weergaven van de gebeurtenissen. Daarvoor verschillen de evangelisten te zeer in hun beschrijvingen. De verhalen willen vooral een geloofsvisie verkondigen over Jezus de Christus en maken daarbij gebruik van historische gegevens. Ze maken daarbij gebruik van het grote gedachtegoed van het Eerste Verbond. Jezus is de gezondene, en al wie zich toevertrouwt aan deze Jezus, ervaart dat hij de vervulling (dat wil zeggen: de ultieme consequentie) is van de boodschap van het eerste Verbond. De nieuwtestamentische Schriften zijn midrasj, dat wil zeggen dat ze actualiserende verwerkingen zijn van de grote traditie van het oude Gods volk. En deze midrasj van het Nieuwe Testament is ontstaan in het vieren van de liturgie waar de Schriften gelezen, geïnterpreteerd en verkondigd werden.

Maar als de jaren verstrijken, de onmiddellijke bekendheid met Jezus’ persoon verder in het verschiet ligt en men meer moet vertrouwen op de Schriften en de (hoewel nog jonge) christelijke overlevering, dan gaan veel gegevens die eerst als midrasj bedoeld waren een meer letterlijke betekenis krijgen. De ‘drie dagen’ van Jezus’ proces, terechtstelling en de eerste reactie van de leerlingen dat hij leeft, worden letterlijk drie dagen van vierentwintig uur. Niemand kan echter bewijzen dat het ook zo letterlijk bedoeld is. De bijbelse lading die het begrip ‘drie dagen’ heeft verdwijnt wel niet, maar raakt toch wat op de achtergrond. Een historiserende tendens gaat zich binnen de jonge kerk aftekenen.

Dit wordt extra gestimuleerd door de pelgrimstochten die in de vierde eeuw naar het Heilig Land werden ondernomen. We hebben een boekje van de Romeinse patriciërsvrouw Egeria. Zij verhaalt hoe zij in het Heilig Land en in de Heilige Stad Jeruzalem alle plaatsen afgaat die in het passieverhaal van de evangelisten voorkomen. Hier zien we hoe de Goede Week gegroeid is. ‘Drie dagen’ worden ook echt drie dagen. Bisschop, priesters, diakens en gelovigen volgen het passieverhaal ter plekke als een leidraad. Ze gaan de plaatsen af: intocht in Jeruzalem, de verschillende ‘staties’ in het proces van Jezus (denk eens aan de kruiswegstaties, die ik aan de eerste communicantjes uitleg als het stripverhaal van Jezus’ laatste vierentwintig uur). Ze gingen naar de Calvarieberg en bleven waken bij het heilig Graf. Vandaag doen pelgrims in Jeruzalem niet veel anders, we kennen de slierten pelgrims over de Via Dolorosa.

Wanneer de pelgrims in de vierde en vijfde eeuw terugkomen in hun eigen land, vertellen zij wat zij hebben meegemaakt. In hun eigen, lokale kerk, worden de gebruiken, riten, tijden, enz.

van de moederkerk van Jeruzalem overgenomen. We constateren dat de viering van Pasen-in-drie-dagen, met een hele Goede Week, in de vierde eeuw overal gemeengoed is.

De tijd van Veertig Dagen (de Vastentijd) is niet veel later ontstaan toen grote groepen doopleerlingen voorbereid moesten worden op hun doopsel in de nacht van Pasen. Ook hier ligt een historiserende tendens ten grondslag. We lezen in het Nieuwe Testament dat Jezus na zijn doop veertig dagen in de woestijn verbleef waar hij beproefd werd. Of deze Veertigdagentijd nu wel of niet eerst gekoppeld was aan het feest van de Doop van de Heer, in ieder geval werden deze Veertig Dagen al heel snel gekoppeld aan het vieren van Pasen en dus als voorbereiding op Witte Donderdag, Goede Vrijdag, Stille Zaterdag en Pasen.

Bij deze Veertig Dagen horen de ‘Vijftig Dagen van Pasen’. Het geheim van Pasen kun je niet in een paar dagen doorgronden. Je hebt er een langere tijd voor nodig. Vijftig dagen? Misschien wel een leven lang! De eerste christenen hebben het Joodse Pasen met hun eigen, specifieke, door de persoon van Christus getekende geloofservaring, ingevuld. Vijftig dagen na het joodse Pasen vieren Joden hun Sjawoeot, het Wekenfeest, feest van de Tora geopenbaard op Sinaï (van Sinaï?), een licht voor de volkeren. In vele talen (tongen van vuur) moet deze Tora gemeengoed worden. Is het zo verwonderlijk dat de christelijke traditie met de evangelist Lucas als initiator (lees de Handelingen van de Apostelen er maar eens op na) het feest van de heilige Geest en de uitzending onder alle volkeren, aan dit Joodse feest heeft gekoppeld? Het christelijke Pinksteren is slotakkoord van Pasen. Het is het feest van de heilige Geest die mensen bijeenbrengt tot een geloofsgemeenschap (kerk) zoals het volk rond de Sinaï bijeengebracht werd en door Openbaring van Tora echt een volk werd. Het is de dag waarop de opdracht klinkt om eigen, veilige standpunten te verlaten en op weg te gaan de wijde wereld in om met alle mensen in een veelheid van culturen in gesprek te gaan, samen te ‘leren’. Samen met de openbaring van Sinaï, maar nu getekend in Jezus Christus, concreet te maken in een veelheid van levensaspecten, is de aanzet tot dit slotfeest van de Paascyclus al in de Handelingen van de Apostelen te lezen. Historisch kunnen we rond het jaar 30 van een christelijk Pinksteren spreken.

Het mysterie van Pinksteren wordt prachtig samengevat in de volgende antifoon. Let u eens op: De Geest van de Heer vervult het aardrijk, en Hij die alles in standhoudt, spreekt woorden van wijsheid, alleluia. (Wijsheid 1,7)

Spiritus Domini replevit orbem terrarum, alleluia: et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis, alleluia, alleluia, alleluia.

En als zoveel christelijke feesten hun wortels hebben in de joodse traditie, waarom valt een belangrijk joodse feest (misschien wel het belangrijkste feest binnen de joodse liturgie) ogenschijnlijk weg? Ik wil het hier ook hebben over Grote Verzoendag – Jom Kippoer, een gedenkdag die eind september of begin oktober gevierd wordt. Het heeft de onderzoekers van de christelijke liturgie verbaasd dat Jom Kippoer niet als feest is bewaard gebleven. Wellicht komt het omdat het feest van Jom Kippoer zoals we dit in het jodendom van de laatste eeuwen kennen, pas zijn echte gezicht heeft gekregen rond de derde/vierde eeuw van onze jaartelling. Het is namelijk een feest dat het zonder de zondebok moet stellen waar het in de verhalen van de bijbel overgaat. Het is binnen het jodendom een dag (na tien zogenoemde Ontzagwekkende Dagen, beginnend met het joodse Nieuwjaar) waarin om vergeving van schuld wordt gebeden én verzoening wordt ontvangen. Het feest is een meer dan vierentwintig uur lang bezig zijn met lezingen en gebeden waarin als het ware de gemeenschap die vóór de Eeuwige staat een katharsis doormaakt, een totale zuivering van geest en ziel. In de eerste eeuw van onze jaartelling – toen de basis gelegd is voor de

christelijke jaarcyclus – was Jom Kippoer nog gekoppeld aan de tempelliturgie. Is het daarom dat Grote Verzoendag niet is opgenomen? Ik geloof dat er een diepere reden is. Ik geloof – en wil mij daarvoor sterk maken – dat Jom Kippoer wel degelijk een plek heeft gevonden binnen de christelijke jaarcyclus. Inhoudelijk is Jom Kippoer verwerkt in Goede Vrijdag en Stille Zaterdag. In het lijden en sterven van Jezus op Goede Vrijdag en zijn stille wachten in de schoot van de aarde op Stille Zaterdag zitten voor mij voldoende elementen om grote Verzoendag niet meer voor de christenen als een ‘gemiste kans’ te bestempelen. Het heeft me getroffen hoe in een discussie met twee vrienden (Max Hamburger en Willem Zuidema) de uitspraak van de leiders van het volk in het proces van Jezus een hele andere betekenis kreeg dan het in de loop der geschiedenis is gebeurd. In Matteüs 27,25 wordt een kreet in de mond van joden gelegd die later in de geschiedenis een grote uitwerking zal hebben. ‘Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen.’ Hamburger en Zuidema tonen aan dat dit woord ook in de Joodse verhaaltradities rond Isaäk (de Binding van Isaäk of ook wel in christelijke traditie het offer van Abraham genoemd) afkomstig is en dat precies het tegendeel betekende, namelijk: ‘Zijn bloed kome ten gunste van ons en onze kinderen.’ De dood van deze onschuldige gerechte Jezus krijgt dan een verzoenende betekenis voor het volk. Dat het in de loop der eeuwen en met name ten tijde van de kruistochten een hele andere bloedige uitwerking ten opzichte van de joden heeft gehad, is een gevolg van het gegeven dat de onverwachte dood van Jezus door zijn volgelingen nooit adequaat is verwerkt. In de joodse boete- en verzoeningsgebeden wordt veelvuldig gerefereerd aan de Binding van Isaäk. Elders in het Nieuwe Testament zoals in Johannes of in de Hebreeënbrief wordt gerefereerd aan het lijden en de dood van Jezus als een verzoenend gebeuren. ‘Zie het Lam Gods dat de zonden van de wereld wegneemt (of draagt).’ (Joh. 1,29) ‘Want zo zeer heeft God de wereld liefgehad dat Hij zijn eniggeboren zoon gegeven heeft, opdat eenieder die in hem gelooft niet verloren gaat maar eeuwig leven heeft.’ (Joh. 3,16) Ik kan hier niet langer bij stil staan omdat het een veel bredere uitleg behoeft. Ik wil u slechts even de ogen openen voor andere interpretaties dan de gangbare en de te verfoeien interpretatie van een zin, die in de geschiedenis zo’n nefaste uitwerking heeft gehad.

Puer natus est nobis et filius datus est nobis: cujus imperium super humerum ejus: et vocabitur nomen ejus, magni concilii Angelus.

Een kind is ons geboren, een zoon is ons gegeven, de heerschappij rust op zijn schouders en men zal hem noemen: wonderbare raadsman (Jesaja 9,5) Het is de antifoon die op de ochtend van Kerstmis klinkt als een herkenning, als een belijdenis, als een vreugdekreet. Het is een citaat van de profeet Jesaja waarin het echt niet gaat over Jezus. Het gaat eerder over de geboorte van een koningskind in een tijd van beproeving, in een tijd waarin Jeruzalem onder vuur ligt. Dat juist dan nieuw leven geboren wordt is van grote betekenis want dan heeft het doemdenken zich niet geïnstalleerd. Dan hebben de positieve krachten nog steeds de overhand. Dan kan men aan een toekomst blijven denken, een toekomst waarin eens een Messiaanse mens zal opstaan: een Wonderbare raadsman, Goddelijke held, Eeuwige Vader, Vredevorst... Voor wie deze teksten leest terwijl zijn geloofsinstelling bepaald is door een ontmoeting met Jezus, is het evident dat deze woorden van Jesaja hem/haar als muziek in de oren klinken. Wie zo viert heeft alleen nog een aanleiding nodig om te komen tot een religieus feest. Die aanleiding was er: grote heidense feesten rond de zonnewende in de winter. Terwijl de dagen korter worden, groeit het verlangen naar licht. En net zoals in de verwoording van wie Jezus is eerst de passieverhalen in de evangeliën geschreven zijn en dan pas de midrasj-verhalen rond Jezus geboorte en jeugd, zo is het feest van Kerstmis, het feest van Jezus’ geboorte later ontstaan dan Pasen. Het is in de vierde eeuw dat de geboorte van de Heer op een aparte feestdag gevierd wordt, dus ruim drie eeuwen na Jezus’ leven onder de mensen. Er

zijn stemmen die het begin van Gods wonen onder de mensen liturgisch plaatsen op een christelijke invulling van het joodse Loofhuttenfeest dat meestal in september gevierd wordt. Schrijft de evangelist Johannes niet in zijn proloog: 'Hij heeft zijn tent opgeslagen onder ons'? Maar de aanleiding van het Romeinse feest van de 'onoverwinnelijke zon' dat gekerstend moest worden heeft er voor gezorgd dat de eerste officiële notering van Christus' geboorte op 25 december in het jaar 354 is geweest. Woorden als 'zon van gerechtigheid' zijn dan te plaatsen. En in die vierde en vijfde eeuw was men in de kerken naarstig aan het zoeken naar woorden voor Jezus Christus, en hoe je kon vertellen hoe hij van mensen is én van God. Alles wordt dan uit de kast gehaald. In de Oosterse kerken zal men dan feesten van de mysteriegodsdiens (bijvoorbeeld de geboorte van de zonnegod Aion – Egypte - in de nacht van 5 op 6 januari) aangrijpen om het feest van de Openbaring van de Heer (Driekoningen, 6 januari) als hun feest van de geboorte van Jezus te vieren. Het is ook een vorm van kerstening, 'christening'.

Ik heb me beperkt tot de grote christelijke feesten. In de loop der eeuwen zijn er nog zoveel andere feesten aan de liturgische jaarcyclus toegevoegd. Ik heb het niet gehad over Hemelvaartsdag (waarbij de joodse verhalen van Elia en Henoch voldoende materiaal bieden, en de veertig dagen na Pasen weer het gevolg zijn van een historisering). Ik heb het niet gehad over de Mariafeesten, noch over Sacramentsdag of het feest van Gedaanteverandering. Ik heb het ook niet gehad over de gedenkdagen van de martelaren die soms ouder zijn dan een hoofdfest. Vandaar dat we op Tweede kerstdag de heilige Stefanus vieren. Vóór het feest van Kerstmis was de gedachtenis van de heilige Stefanus er al.

Ik heb me beperkt tot de grote christelijke feesten. Maar het gaat niet louter om het vieren van die grote feesten want dan zou het een pleidooi zijn voor een gelegenheidschristendom: als ik maar met Kerstmis naar de kerk ga, dan ben ik nog katholiek. Of met Pasen omdat dit door kerkelijke wetgeving zo gesteld is. Hier hebben we in een notendop al weer twee verschillende benaderingswijzen: die van de emotie en die van de wet.

Het gaat met het vieren van liturgie in wezen om een veel fundamentele bezigheid: het heiligen van de tijd. Liturgie is een oefenschool. Terwijl er een rijke traditie van het liturgisch jaar voorgegeven is, mogen we creatief met deze traditie omgaan.

Liturgie is een weg om te groeien tot mensen die met lijden en dood, met verzoening en verlossing om kunnen gaan.

Liturgie is een weg om de tijd te heiligen, belangrijk om niet aan de tijd ten onder te gaan, om boven het triviale van elke dag uit te stijgen. Liturgie is een uiting van onze verbondenheid met mensen én met God aan wie we eer en dank brengen.

Wat ik u heb proberen te laten ervaren is de grote rijkdom van de christelijke liturgie die voortgebouwd heeft op een rijke schat aan liturgische vormen die in de bakermat van het jodendom al aanwezig waren. Er is voortgebouwd en al heel snel is er een eigen gezicht ontstaan. Er is voortgebouwd en de christelijke liturgie heeft een geheel eigen, oorspronkelijke vorm gekregen dankzij de cruciale ervaring die mensen gemaakt hebben en nog maken met de persoon van Jezus de Christus.

Drs. Joost H.G.M. Jansen o.praem.
Abdij van Berne
5473 AD Heeswijk